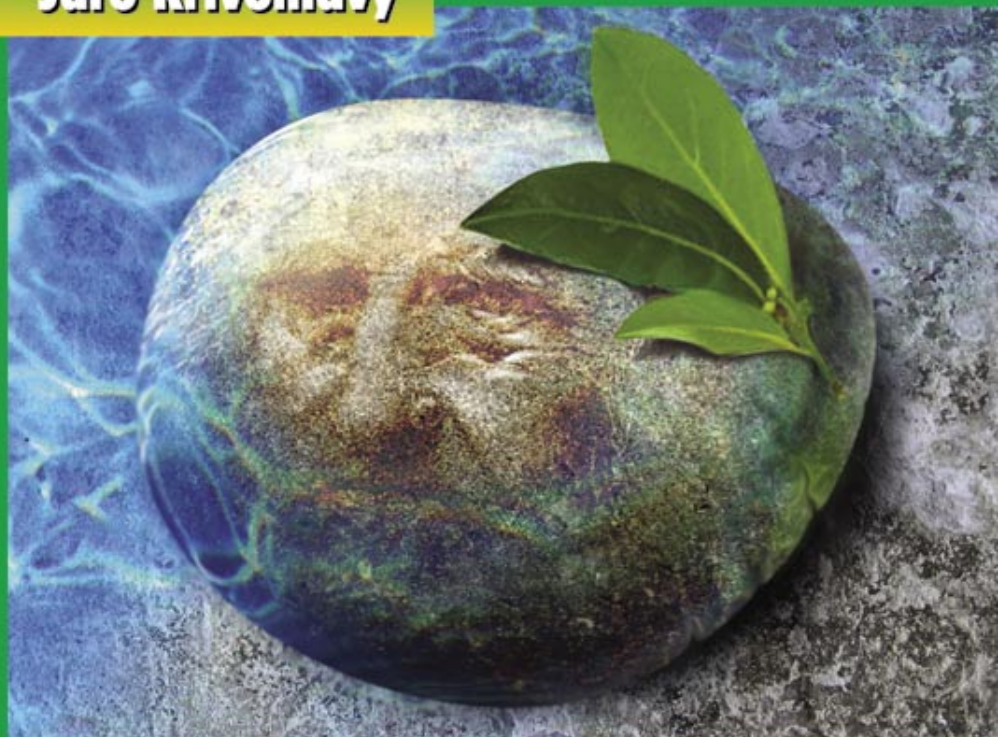

Jaro Křivohlavý

PSYCHOLOGIE MOUDROSTI A DOBRÉHO ŽIVOTA

 GRADA®

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

*Tuto knihu věnuji světlé památce vzácného a moudrého přítele,
profesora Jana Hellera (1925–2008).*

Jaro Křivohlavý

prof. PhDr. Jaro Křivohlavý, CSc.

PSYCHOLOGIE MOUDROSTI A DOBRÉHO ŽIVOTA

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
www.grada.cz
jako svou 3520. publikaci

Odpovědná redaktorka Zuzana Koutná
Sazba a zlom Martina Hukalová
Počet stran 144
Vydání 1., 2009

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

Recenzoval:
prof. PhDr. Jiří Musil, CSc.

© Grada Publishing, a.s., 2009
Obrázek na obálce © doc. MUDr. Pavel Žáček, Ph.D.

ISBN 978-80-247-2362-4 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-6838-0 (elektronická verze ve formátu)
© Grada Publishing, a.s. 2011

OBSAH

Předmluva	7
1. Úvod – Co je moudrost?	9
1.1 Proč se vůbec zajímat o otázky moudrosti?	10
1.2 K čemu potřebujeme moudrost?	12
1.3 Inteligence a moudrost	13
1.4 Moudrost a zrání osobnosti	16
2. Koho lidé kolem nás považují za moudrého člověka? A proč?	18
2.1 Implicitní pojetí moudrosti	18
2.2 Kdo je moudrý podle mě? – A podle tebe?	19
2.3 Jaké charakteristiky má moudrý člověk?	20
2.4 Jak vypadá model lidového pojetí moudrosti?	23
2.5 Jak nás ovlivňuje vzor moudrého člověka?	26
3. Kdy je určité jednání možno považovat za moudré?	31
3.1 Explicitní pojetí moudrosti	31
3.2 Tři přístupy k problematice psychologie moudrosti	33
3.3 Berlínský model psychologie moudrosti	37
3.4 Kritéria moudrosti	39
3.5 Způsob zjišťování moudrosti	42
3.6 Co se zjistilo ve výzkumu moudrosti?	43
3.7 Moudrost v programu celkového vývoje člověka	46
4. Kulturní odlišnosti v pojetí moudrosti	48
4.1 Pojetí moudrosti v různých kulturách	48
4.2 Vývojový model moudrosti	52
4.3 Analytické a syntetické složky moudrosti	54
5. Moudrost jako osobnostní charakteristika	56
5.1 Obecná a osobní moudrost	57
5.2 Moudrost a vývoj našeho „já“	62
5.3 Je moudrému člověku dobře?	63

5.4	Dva druhy zrání osobnosti	64
5.5	Moudrost a zralost sebehodnocení	66
6.	Moudrost jako zdroj životní síly	69
6.1	Jak se moudrost projevuje v životě	69
6.2	Kritéria silných stránek charakteru	72
6.3	Silné stránky moudrosti.	73
6.4	Praktické využití poznatků o moudrosti jako zdrojů síly.	81
7.	Nemoudré jednání – psychologie hlouposti	82
7.1	Nemoudrost v pohledu antických postřehů.	83
7.2	Hlubší pohledy na nemoudré jednání.	84
7.3	Psychologická pojetí nemoudrosti	85
8.	Jak se moudrost rodí, rozvíjí a zraje	90
8.1	Dá se rozvoj moudrosti ovlivnit výchovou?	91
8.2	Pokus o výchovu středoškoláků k moudrosti.	92
8.3	Vliv nahromadění důležitých životních zkušeností.	94
8.4	Posttraumatický růst a zrání moudrosti.	95
9.	Moudrost v pohledu spirituality	97
9.1	Kvalita našich rozhodnutí.	98
9.2	Co se rozumí spiritualitou?	99
9.3	Jaký je vztah spirituality k moudrosti?	102
10.	Vertikála moudrosti	104
10.1	Předporozumění	104
10.2	Staroizraelské pojetí moudrosti	106
10.3	Křesťanské pojetí moudrosti	106
10.4	Kierkegaardova vertikála moudrosti	112
11.	Filozofie moudrosti a dobrého života	119
11.1	Mít pro co žít	119
11.2	Sokrates, Platon, Aristoteles.	121
11.3	Pojetí dobra	125
	Závěr	130
	Literatura	133

PŘEDMLUVA

Není to **dobro**, ale zlo, co lidi zajímá. „**Zlo lidi fascinuje**,“ píše A. Pieper, profesorka filozofie ze Ženevy. Není třeba k tomu uvádět mnoho příkladů. Stačí otevřít noviny, poslouchat zprávy v rádiu nebo v televizi či jen si začít s někým povídat.

A jak to je s **moudrostí**? Ani ta tak moc lidi nezajímá. Je to spíše **chytrost**, co je zajímavá. **Vychytralost**, s níž ten či onen člověk šikovně něco vytuneloval a získal spoustu peněz. A moudrý člověk? To snad bylo kdysi a jen v pohádkách. Tam asi existoval starý, bělovlasý pán, o němž se říkalo, že je moudrý.

Napsat knihu o něčem, co je či bylo zlé, by bylo lukrativní. Byl by o to velký zájem. Kniha o dobrém a moudrém životě je předem odsouzena k tomu, aby byla pultovním propadákem. V Národní knihovně v Klementinu je v současné době o zlu celkem 82 knih. O dobru jich tam není ani 10.¹

A přece... Přesto... **Kdo by nechtěl prožít dobrý a moudrý život?** Kdo by si nepřál vědět, co je a co není moudrým řešením všelijakých životních problémů a konfliktů? Po léta dávám studentům na fakultě sociálních studií v první lekci přednášek o kvalitě života za domácí úkol napsat esej o tom, jak by chtěli vidět svůj život ve zpátečním zrcátku – kdyby jim bylo 80 let a dívali se na něj, jak ho prožili. A byly to právě tyto eseje, ale nejen ty, co mne přimělo k tomu, abych tuto knížku napsal.

Vzdor všemu jsem se zde pokusil dát pokud možno solidnější informace těm, kteří by chtěli dobře prožít svůj život. Pomoci jim orientovat se v tom, co po tisíciletí bylo na světě k této problematice dobrého a moudrého života ve všelijak těžkých životních situacích zjištěno a napsáno. Poskytnout zájemcům mapu, i když velice stručnou a všelijak nedokonalou.

¹ V Národní knihovně v Praze je o **moudrosti** knih hodně, celkem 210. A o čem jsou? O moudrosti dálného východu – Indů i Inků, určitých lidí – např. Šri Nisargodatta Maharadže, Konfucia, Chestertona atp. O moudrosti křesťana, zenu, hinduistických gurů, antických filozofů, elfů a víl, Keltů, o moudrosti pouštních otců, samurajů, staré Číny, Říma, Valachů, stromů (woodcraft), Augustina, Sv. Františka z Assissi, věků, rabinů, jógy, žen, o moudrosti životní, žalmů, Starého zákona, bible, Knihy Přísloví atp.

A nejen to. Psychologie, která byla a je nejen mou profesí, ale životní láskou, se v posledních desetiletích začíná těmito otázkami zabývat. Pravdou je, že se po celé století intenzivně zabývala inteligencí, ale nakonec si přece jen dala říci a sáhla o stupeň výš – ke studiu moudrosti. Obdobně tomu bylo i v otázkách dobra a zla. Po celých 100 let se psychologové soustřeďovali na studium toho, co je pro člověka zlé, na tzv. negativní věci v duševním životě. I zde se však v posledních desetiletích objevují studie toho, co je dobré. Na některé dílčí oblasti tohoto „dobra“ – např. na otázky naděje, vděčnosti a odpouštění – jsem se pokusil ukázat v předcházejících studiích (Křivohlavý, 2004, 2006, 2007). Moudrost je dalším tématem v této řadě tzv. pozitivní psychologie.

Tato knížka je určena těm, kteří nechtějí, aby jejich život zplaněl a aby ho zbytečně promarnili.

V Třebenicích 19. 3. 2008

1. ÚVOD – CO JE MOUDROST?

„Moudrost se týká významných existenciálních otázek a je součástí sociální interpretace světa.“

I. Ruiseľ

„Co je charakteristické pro moudrost?“ ptají se M. E. Seligman a Ch. Peterson a odpovídají na to: „Je to určitý druh inteligence, ale opravdová moudrost se liší od inteligence (např. od toho, co se rozumí inteligenčním kvocientem – IQ). Liší se i od akademických hodností (Ing., Dr., docent, profesor atp.). Moudrost znamená něco vědět (vědomosti), to ano, ale moudrost se nedá redukovat na hromadění knižních znalostí nebo na účast na mnoha přednáškách. Nedá se redukovat ani na znalost získaných fakt. Je pravděpodobné, že **moudrost má co dělat se životními těžkostmi, z nichž daný člověk vyšel jako ten, kdo je lépe schopen sdílet to, čemu se naučil s druhými lidmi**“ (2004, s. 3).

V obdobném duchu se dozvídáme, že **moudrost má co činit s velkou šíří i hloubkou poznání o podmínkách života, uvažování o těchto věcech a užití toho v běžném životě.**

Jinde se hovoří o **moudrosti jako o dobrém usuzování o důležitých a ne zcela zřetelných a jasných (tj. nejistých) věcech života.** Patří k ní i dávání rad těm, kteří se do takovýchto situací nejistoty dostávají.

Ještě jinak jde na vysvětlení toho, co to je moudrost, E. H. Erikson (1963). Ten říká, že moudrost je trvalý výsledek toho, že se danému člověku podařilo v životě úspěšně zvládnout obtíže i posledního, vrcholného stadia zrání osobnosti, a tak dospět až do opravdové dospělosti. Rozumí tím **vykrytalizování schopnosti přijímat s nadhledem úspěchy i neúspěchy** a dosáhnout integrity, harmonického stavu osobnosti. V praxi to znamená i **překonání zoufalství a beznaděje.** Ten, kdo dosáhne moudrosti, ten dojde podle E. H. Eriksona k přesvědčení, že **jeho život nebyl marný, že byl opravdu smysluplný, že ho nepromarnil.**

Ch. Peterson a M. E. Seligman, po seznámení se s mnoha desítkami definic moudrosti, shrnují poznání takovýmto způsobem: „**Moudrost je zna-**

lost, která je v samém jádru osobnosti, o kterou se tvrdě bojuje celý život a které se potom používá pro všeobecné dobro“ (2004, s. 39). A dodávají: „Moudrost je vznešená forma inteligence, na niž se nikdo nezlobí a každý člověk si jí váží.“

1.1 PROČ SE VŮBEC ZAJÍMAT O OTÁZKY MOUDROSTI?

Jedním z našich základních úkolů – a tím i úkolů psychologie – je „**poznání proměnných, které jsou nevyhnutelné pro lidské přežití**“ (Ruisel, 2005, s. 112). Do souboru poznatků tohoto úkolu patří mimo jiné i studie moudrosti.

Psychologie tam přispívá mnohým, kromě jiného i studiem paměti. Díky **paměti** nemusí člověk – lidově řečeno – dvakrát zakopnout o tentýž kámen.

Paměť, nejen naše vlastní, ale i paměť lidí, s nimiž přicházíme do styku, ba i těch, s nimiž jsme se nikdy nesetkali, ale o jejichž poznacích se můžeme něco dozvědět díky tomu, že nám byly (např. písemnou formou) předány, patří do souboru tohoto „zlatého pokladu lidstva“. **Poznanky o moudrosti**, o tom, co se ukázalo jako dobré (obecně řečeno k přežití), tvoří nejcennější jádro paměti. I. Ruisel upozorňuje na to, že „paměťové stopy přenášející informace ovlivňující přežití lidského fenotypu obsahují informace, které přenášelo přinejmenším 80 generací – včetně impulsů usměrňujících lidské myšlení a jednání“ (2005, s. 113).¹

Tak, že se seznamujeme s tím, co se v kultuře traduje pod termínem „moudrost“, získáváme přístup k samému jádru jedné z nejdůležitějších lidských schopností – toho, co nám (obecně řečeno) pomáhá přežít.

¹ V posledních letech se stále častěji hovoří o tom, co je takto uloženo v lidské paměti, jako o memech. Termínem „**memy**“ se při tom rozumí něco do určité míry obdobného (analogického) jako jsou v genetice geny. Rozdíl je v tom, že geny se přenášejí „automaticky“ biologickou cestou, kdežto memy se přenášejí sociální či kulturní cestou.

Desatero důvodů proč se zabývat otázkami moudrosti:

1. Moudrost je něco, o čem – jak se ukázalo v průzkumech – mají povědomí lidé na celém světě. Je to „něco“ staronového – setkáváme se s ní v průběhu celých dějin lidstva v různých kulturách.
2. Moudrost je něco, čeho si lidé na celém světě vždy vážili a i dnes si toho váží a vysoce to hodnotí.
3. Většina lidí uvádí moudrost na prvním místě v žebříčku hodnot a žádoucích charakterových vlastností osobnosti.
4. V psychoterapii je nabytí moudrosti jedním z nejžádoucnějších cílů veškerých snah (viz opak psychicky rozházeného člověka).
5. Pedagogové považují moudrost za cíl svého výchovného snažení. Viz bonmot: „Synu, uč se moudrým býtí.“
6. V psychologii osobnosti je moudrost něčím, co není možno opomenout, nemá-li v pojetí člověka něco podstatného chybět.
7. Ve vývojové psychologii je dosažení moudrosti považováno za vrchol zrání člověka.
8. Ukazuje se, že moudrost má vztah k tomu, zda je, nebo není člověku dobře (well-ness) – a to má v našem životě svou cenu.
9. Moudrost ovlivňuje směřování našeho života – dává našemu životu smysl.
10. Moudrost integruje naši osobnost a hlouběji ji zakořeňuje – pracuje proti vnitřnímu chaosu, neuspořádání a dodává člověku identitu (ujasněné pojetí o tom, kým je).

Jen pro orientaci... **Moudrost je:**

- **Schopnost odlišovat věci podstatné od nepodstatných** – nejen věci materiální, ale i vztahy, včetně vztahů sociálních (vztahů mezi lidmi), ba dokonce i představy, myšlenky a pojetí.
- **Dívat se na vše, co se děje, s nadhledem** a nebát se přesahu toho, co se nám zdá obvyklé (transcendence) – a podle toho i žít.
- **Schopnost rozlišovat nadějně směřování života od toho, které opravdovou naději nemá.** Nejen to odlišovat, ale podle toho se i rozhodovat, jednat a žít.
- **Žít v nadějném duchu,** jednat v harmonii s „vanutím života“, v souladu s negativní entropií.

„**Moudrost je vnímána jako výjimečná úroveň lidského fungování.** Je dávana do souvislosti s ideálem lidského vývoje. Je chápána jako to, co je v pozadí cílevědomého a cílesměrného jednání člověka.“ (Výrost, 2006)

Spojení dobra a moudrosti se datuje od dob antické filozofie. Tam byla věnována mimořádná pozornost moudrosti. Sokratovi, Platonovi a Aristotelovi bylo jasné, že **ten, kdo chce prožít dobrý život, musí vědět, oč jde, a znát cestu k němu.** A to poskytuje moudrost.

1.2 K ČEMU POTŘEBUJEME MOUDROST?

Moudrost je možno chápat i jako mapu. Mapu obdobnou mapě krajiny. Jak důležitá je, to obvykle poznáváme, když jsme tam, kde jsme nikdy nebyli. Tam nám jsou mapa a kompas neocenitelnou pomocí k tomu, abychom došli tam, kam dojít chceme – abychom se orientovali v neznámé krajině. Abychom věděli, kam která cesta vede, kde je možno sehnat něco k jídlu, kde je močál, v němž je možno se utopit, a kde naopak roste mateřídouška. Není marné vědět, kde se střílí a kde jsou jedovatí hadi.

Jistá obdoba této situace je i na cestě života. I tam je dobré mít nejen dobrý a nosný cíl, ale i mapu, která nám pomáhá orientovat se ve světě etických jevů. Jen na okraj: **čím se zabývá etika**, o které zde hovoříme? Odpověď je jednoznačná: otázkami dobra a zla. A čeho se to týká? V první řadě otázek vztahu člověka k člověku – ať v jednotném, či množném čísle. A za druhé vztahu k životnímu prostředí, v němž žijeme.

Se zájmem o otázky etiky to je jako se zájmem o zdraví. Dokud člověku nic není, dokud mu vše slouží „jak sloužit má“, o otázky zdraví se nezajímá. To vše se změní za dvou různých situací. V první řadě tehdy, když najednou na vlastní kůži poznává, že mu něco je, když se při nehodě zraní nebo když se u něho objeví dlouhodobá nemoc. V té chvíli se začne zajímat o otázky zdraví. Obdobně tomu tak je, když se něco stane blízkému člověku, např. když se někdo z rodičů nebo sourozenců či dětí těžce zraní při autonehodě nebo když takto blízký člověk onemocní nemocí s nedobrou (infaustní) vyhlídkou do budoucnosti (prognózou).

O otázky dobra a zla, případně o otázky moudrosti se též moc nezajímáme, dokud se nás zlo a nemoudrost nedotkne. Když nás ale někdo zraní, okrade,

podvede nebo pomluví, začneme si klást otázky po dobru a zlu. Když se něco takového stane v naší blízkosti, taky nás to vzbudí z letargie (lehkého spánku zájmu). Ještě naléhavěji si je klademe, když to zlo je velké. Příkladem mohou být útoky ozbrojených skupin, teroristů, mafie a gangsterů. Nejen to. Otázky dobra a zla vystupují nejnaléhavěji, když se setkáváme se zlem, které bere na sebe povahu války. Ve 20. století toho bylo až až. Zhruba 10 milionů zabitých v první světové válce a zhruba 60 milionů zabitých ve druhé světové válce. A válčí se pořád dál. Otázkou je, zda takovéto vykřičníky stačí k tomu, aby nás probudily z nezájmu.

Poznámka pro ujasnění: Mohl by vzniknout falešný dojem, že otázky moudrosti se týkají jen lidí vzdělaných, případně těch, kteří mají minimálně vysokoškolské vzdělání. Tato představa je falešná. Kolikrát se setkáváme s velice nemoudrými rozhodnutími a kroky lidí s nejvyšším vzděláním a naopak s velice moudrým postupem a celým životem lidí, kterým se mnoho vzdělání nedostalo.

1.3 INTELIGENCE A MOUDROST

R. J. Sternberg (2005), který se celý život zabýval otázkami inteligence a vydal i dvě monografie o moudrosti, upozorňuje na několik důležitých momentů zamyšlení nad otázkami inteligence a moudrosti. **Intelligence** vyžaduje vždy vyrovnané respektování **tří skupin zájmů**:

- dané jednající osoby,
- druhých lidí,
- širšího okolí.

Vyžaduje též vždy i vyrovnané **respektování tří cest**, kterými je toho možno dosáhnout:

- přizpůsobení (adaptace) sebe i druhých danému stavu prostředí,
- formování (změna) prostředí tak, aby bylo vhodnější k životu všech tří výše uvedených skupin a výběru skupin zájemců,
- vyhledávání (tvorba) nového prostředí.

„**Moudrost** se snaží o vyrovnané řešení obou trojic cílů a cest. **Nemoudré** (hloupé) řešení potom porušuje rovnováhu mezi těmito cíli i cestami k nim“ (s. 346 a 348). R. J. Sternberg (2005) používá termínu „**tiché poznání**“ (tacit knowledge) k vyjádření toho vědění, které obsahuje u daného problému vyrovnané výše uvedené znalosti tří oblastí potřeb a tří cest vedoucích k jejich uspokojení. Nemoudrost (hloupost) spočívá obvykle v tom, že využití znalosti je pokřivené. Demonstruje to na případě jednání Hitlera a dalších diktátorů. Za ještě extrémnější případ považuje tzv. **bezmyšlenkovitost** (mindlessness). Tu demonstruje na jednání některých diktátorů z nedávné minulosti.

POZVÁNKA K ZAMYŠLENÍ SE NAD TÍM, CO SE ROZUMÍ MOUDROSTÍ A JAK JI CHÁPAT

J. J. Kupperman (2005) se pokusil nastínit několik charakteristických rysů filozofického hovoru o moudrosti. Není marné dát se jeho myšlenkami vést tam, kde si chceme ujasnit, co to asi moudrost je a oč jde tam, kde o někom řekneme, že to je moudrý člověk. Proto zde v úvodu dáváme možnost seznámit se s několika jeho myšlenkami o tomto tématu.

„Moudrost je v první řadě chápána jako vědět ‚jak‘. Vědět ‚jak‘ znamená nejčastěji **vědět, jak moudře žít**. To je obsahem tzv. populární literatury o moudrosti. Vědění o tom, jak moudře žít, samo o sobě nestačí. Musí se též projevat – ‚zrcadlit‘ – v konkrétním životě moudrých lidí. Tak **praktický život moudrých lidí naznačuje, co se rozumí moudrostí** – jaký je význam toho, co označujeme slovem ‚moudrost‘. Tento význam může být zcela ‚otevřený běžnému myšlení‘. Může však být určitým způsobem skrytý (tajně zakódován).“ (Kupperman, 2005, s. 246)

V pozadí pojetí moudrosti je přesvědčení, že lidé nejsou perfektní, že něco dělají špatně a něco naopak dobře, ba dokonce i ti, kteří mnohé dělají dobře, dělají určité věci ještě o stupeň lépe (moudřeji).

Moudrost je podle pojetí J. J. Kuppermana (2005) obvykle chápána ve dvojnásobném rozsahu. Jedním je (specifické) pojetí moudrosti jako řešení zcela konkrétní (určité) složité (nejasné, problematické) životní situace. Druhým je obecné (generální) pojetí moudrosti jako „moudrého života“.

Od moudrého poznání „jak“ je třeba odlišovat **vědění „že“**. Toto druhé vědění (že) se obvykle týká znalosti určitých fakt. Je obvykle odpovědí na zcela určitou, konkrétní otázku. Přitom se ukazuje, že velká většina našich moudrých výroků se týká prvního pojetí – vědět „jak“. Na druhé straně vědět „že“ (např. že se věci mají tak, a ne jinak) je obvykle úzce spojeno se souborem moudrých poznatků o tom, vědět „jak“ (např. jak věci spolu souvisí).

J. J. Kupperman (2005) upozorňuje na to, že většina statí tzv. literatury moudrosti jak Inků, tak Číňanů (např. zen buddhismus čínské provenience) si z opaku tohoto základního vztahu dělá legraci – tj. z toho, snažit se vědět „že“ (věci se mají tak, a ne jinak), aniž bychom věděli „jak“ (jsou spolu ve vztahu).

„Školské vzdělávání“ (hromadění faktických poznatků) je podstatně méně důležité v porovnání s **vytvářením postoje**. Ten je tím podstatně důležitým momentem ve výchově k moudrosti. Jde-li vedení k moudrosti o něco, pak je to právě **změna postoje** (k tomu, co se děje či co se dítí má), co zde hraje prvořadou roli. Změnou postoje se ten, kdo poznává, dívá na svět „jinak“ a stává se moudrým.“ (Kupperman, 2005, s. 247)

Tím podstatným, na co se moudrost soustřeďuje, je poznání „DOBRA“. Tak úkol filozofie formuluje např. Platon ve spise *Republika*. Tím rozumí jednak vysokou úroveň (kvalitu) ducha, jednak dobré volby (jednání) v nejasných situacích. J. J. Kupperman (2005) se domnívá, že obdobně byla a je chápána moudrost obecně. Uvádí to konkrétně na chápání moudrosti jak indiány, tak buddhisty (s. 248).

To, co má být charakterizováno jako moudré a nadčasové (platit „věčně“), musí nutně **„být nad věci“** – nad tím, jak jsou věci v běžném životě chápány. I pro toto pojetí nachází J. J. Kupperman podporu ve dvou největších filozofických spisech o moudrosti – v Platonově *Dialogu* a v Konfuciově *Analektu*. V prvním případě to demonstruje na Sokratově uvažování, ve druhém na portrétu samého Konfucia. Uvádí i příklad z knihy *Analekt*: „Moudrý je ten student, který v situaci, kdy vidí jeden roh obrazce, si dovede přestavit i další tři, tj. celý obrazec.“

LOGIKA A MOUDROST

Ve spisech o moudrosti se ukazuje, že většina toho, **co se dá o moudrosti říci, se nedá říci logickými formulemi** (jak tomu je např. v matematice či logice). Je tomu tak z toho důvodu, že moudrost jako taková se týká toho, **„vědět, jak dobře žít svůj život“**. Proto vhodným způsobem, jak hovořit o moudrosti, je uvádět konkrétní příklad lidí v určitých rolích – studovat život moudrých lidí.

1.4 MOUDROST A ZRÁNÍ OSOBNOSTI

K čemu vede pěstování moudrosti? Odpovědi z dálného východu i západu na tuto otázku jsou podle J. J. Kuppermana (2005) v harmonii: ke kvalitativní změně osobnosti člověka směrem k dobrému. Ta se „prolomí“ do moudrosti. Obrazně se zde používá podobenství přeměny housenky v motýla. Hovoří se zde o **„přeměně“ (transformaci) vlastního jádra osobnosti směrem k vyššímu stupni zralosti a kvality**. Podílí se na tom všechny tři složky psychiky: poznávací, emocionální i volní. Jednoznačnost panuje i v hodnocení toho, zda se vyplatí snažit se jednat moudře (snažit se být moudrým). Odpověď je kladná: vyplatí se to – i když v pozadí je možno někdy slyšet, že „myšlení, stejně jako i toto poznání moudrosti, bolí“. Bez něho však život není tím, čím by být mohl.

Aby nevznikla falešná domněnka, že moudrý člověk nedělá špatná rozhodnutí a jeho jednání „nemá chybu“, je třeba zdůraznit, že v životopisech přerůzných moudrých mužů v historii i současnosti se jednoznačně ukazuje, že i **ti chyby dělají** a jsou si jich vědomi. Jakékoliv domněnky, že jsou dokonalí, rázně odmítají. Nejen to. Tyto chyby je znepokojují. Berou je „smrtelně vážně“ a neustále se z nich učí. Není divu, že se u nich poté setkáváme s upozorněním, abychom nic nebrali za zcela neměnné a nadměrně pozitivní. Doporučují dokonce, abychom to jako takové zatvrzele nebránili.

Jedna charakteristika je snad všem pojednáním o moudrosti společná. Je jí radikální odmítání jakéhokoliv spojení mezi egocentrickým až egoistickým (sobeckým) zaměřením (hledáním svého vlastního zisku) a moudrostí. Je to právě naopak **ohled na druhé lidi a jejich dobro** (tzv. **altruismus**), co nejvýstižněji charakterizuje jednání moudrého člověka. Někteří filozofové zde hovoří o charakteristice či schopnosti moudrého člověka překročit (transcendovat) vlastní zájmy, přesáhnout svá vlastní přání, záměry, touhy atp.

Na jednu obtíž v dané oblasti je třeba upozornit. I když každý z nás má svou představu o tom, co to znamená jednat moudře, případně nemoudře, přece jen jasně formulovat (definovat) moudrost se žádný filozof neodvází. Proč? Jde o příliš složitý jev. Na druhé straně se můžeme setkat s pojetím moudrosti jako tzv. „**tichého vědění**“. To se týká vědění toho, jak to vypadá a co je moudré v jednání v určitých sociálních situacích vyznačujících se neobvyklostí, nejasností, spleťtostí a zamlžeností. Týká se to přitom speciálně **pojetí cílů**, k čemu je moudré se orientovat (které cíle volit a které nevolit), a **hodnot** (které hodnoty mají v dané situaci vyšší a které naopak nižší cenu).

Zaměření moudrého jednání je dalším společným znakem tzv. literatury moudrosti. Kam směřovat jednání, má-li volba být charakterizována jako moudrá? Odpověď je jednoznačná: k **blahu** – a to nejen mému, ale i **tvému** (případně až co největšího počtu lidí).

„Je-li rozhodnutí zaměřeno jen či převážně jen na blaho rozhodující se osoby a na dopad jednání na blaho druhých lidí se nehledí, případně je to zcela ignorováno, je to neklamným **znakem nemoudrého jednání**. Tím se liší moudré jednání od využití tzv. praktické inteligence.“ (Kupperman, 1950, s. 252)

Závěr kapitoly: nemusí být marné seznámit se s tím, co se dozvěděli ve svých studiích psychologové – co se o moudrosti ví a jak moudře a dobře žít.²

² O moudrosti vychází v zahraničí stále větší množství článků v odborných psychologických časopisech. Stále častěji se objevují souhrnné statě o tom, co se v dané oblasti zjistilo, viz např. Ch. Peterson a M. E. P. Seligman (Eds.) *Character Strengths and Virtues* (2004, s. 93–196), C. R. Snyder a S. J. Lopez (Eds.) *Handbook of Positive Psychology* (2002, s. 327–347) aj.

Publikovány jsou obsáhlé souhrny stávajících dílčích poznatků o psychologických studiích moudrosti, jak tomu je např. v knize R. J. Sternberga (Ed.) *Wisdom: Its nature, origin and development* (1990, 339 stran od celkem 19 autorů) nebo R. J. Sternberga a J. Jordan *A Handbook of Wisdom – Psychological Perspectives* (2005, 387 stran s články, na nichž se podílelo celkem 26 autorů) aj.

Na Slovensku je tématu psychologie moudrosti věnována pozornost ve Výzkumném ústavu experimentální psychologie Slovenské Akademie Věd v Bratislavě (Ruisel, 2006; Kováč, 2006; Stráženeč, 2006; Výrost, 2006; Sollárová, 2006; Výrost, Baumgartner, 2006). V České republice je kniha, kterou zde otevíráte, první vlaštvou s tematikou psychologie moudrosti.

2. KOHO LIDÉ KOLEM NÁS POVAŽUJÍ ZA MOUDRÉHO ČLOVĚKA? A PROČ?

2.1 IMPLICITNÍ POJETÍ MOUDROSTI

Bylo by dobré a správné uvést definici moudrosti hned na první stránce tohoto pojednání o moudrosti. Je v tom však určitá obtíž. Z hlediska toho, co dnes o moudrosti víme, je moudrost něco kvalitativně jiného nežli trojúhelník. Ten se dá definovat velice jednoduše. Takováto obtíž se netýká jen moudrosti, ale i velkého množství jiných pojmů. Zkusme stanovit definici zdraví, života, lásky, ctnosti, štěstí, naděje, radosti atp. Když se o to pokusíme, najednou zjišťujeme, že to není zdaleka tak jednoduché.

Když je tvorba definice moudrosti tak obtížná, je možno zkusit jít na to jinou cestou. Zkusilo se to i jinde, např. při definování inteligence, statečnosti, odvahy atp. Proč by se nedalo jít touto cestou i u moudrosti?¹

Zeptal jsem se proto 220 mužů a žen, posluchačů tzv. univerzity třetího věku v Praze, na to, které charakteristiky – podle jejich mínění – má mít moudrý muž. Výsledek je uveden v tabulce 1.

Tab. 1 Charakter, který dělá muže mužem

čestnost	skromnost
statečnost	obětavost
odpovědnost	svědomitost
spolehlivost	moudrost
poctivost	smysl pro humor

¹ Jde o tzv. způsob stanovování **implicitních teorií** podle S. Blucka a J. Glücky (2005). Tímto termínem (implicitní) se rozumí „nevysslovený, avšak mlčky předpokládaný, rozumějící se samo sebou, obecně jasný a samozřejmý“.

Mnohé charakteristiky byly uváděny ne jedním slovem, ale celým slovním výrazem, např. „je na něj spolehnutí“, „je někým ve svém oboru“, „dodržuje slovo (slib)“, „nebojí se a je odvážný“, „je oporou ženě a rodině“, „je to kavalír (gentleman)“, „má odvalu přiznat omyl (neznalost)“, „umí naslouchat, omlouvat se, odpouštět“ atp.

2.2 KDO JE MOUDRÝ PODLE MĚ? – A PODLE TEBE?

Jedna cesta k upřesnění toho, co se rozumí moudrostí, vychází z toho, co je nám známé z psychologie každého dne. My si totiž o lidech vytváříme své představy. Tyto představy obsahují mimo jiné i informace o tom, „kdo je kdo“. Do tohoto pojmu zahrnujeme i to, zda jde o člověka, který je moudrý nebo tak moc moudrý není. Tak má každý z nás ze své celoživotní zkušenosti poměrně bohatou „knihovnu“ (databázi) představ o lidech, kteří na žebříčku moudrosti patří k vrcholu. Některé z těchto „opravdu moudrých lidí“ známe z historie. Slyšeli jsme o nich, četli jsme o nich, dozvěděli jsme se mnohé a utvořili jsme si představu, která mimo jiné říká – „to byl moudrý člověk“. Při představách o tom, kdo je moudrý, nečerpáme jen z historie. Z hromadných sdělovacích prostředků se dovídáme mnohé o řadě lidí, kteří žijí v naší současnosti – i když jsme se s nimi nikdy nesetkali. Víme o nich. A máme o nich své představy – i o jejich moudrosti či nemoudrosti. Ani tak ještě není vyčerpána naše představa o moudrých lidech.

Které lidi byste označili za moudré? Příklady moudrých lidí

Ve svém vlastním životě jsme se setkali osobně s mnohými lidmi. I v tomto seznamu lidí nám osobně známých si děláme svůj vlastní žebříček „moudrých lidí“. Dáme-li tyto žebříčky dohromady, dostaneme poměrně bohatý seznam lidí, kteří – podle našeho vlastního soudu – jsou lidmi moudrými.²

Když porovnáváme tento náš výsledný osobní žebříček moudrých lidí s obdobným žebříčkem jiných lidí, pak se ukazuje, že se v mnohém shodují. Tak je např. možno se dohodnout, že se mnozí shodneme na tom, že k moudrým lidem patří např. Ghandi, že moudrá byla Matka Tereza, že

² Jde o metodu zvanou „exemplars“ – doslova metodu „typických příkladů, modelů vzorů, ukázek“ atp., jak uvádějí S. Bluck a J. Glüick (2005).

moudrým je Dalajlama atp. Nejde v psychologii o nic neobvyklého. Obdobně se postupovalo např. při hledání příkladů lidí inteligentních. I tam se objevila jména lidí, které obecně druzí lidé za inteligentní považují, např. Einstein, Newton, Edison atp. To je jedna z oněch dvou cest, o nichž jsme se výše zmínili, která naznačuje, jak je možno se mezi sebou domluvit na tom, co rozumíme „moudrostí“.

Kdo je, případně kdo podle vás byl, příkladem moudrého člověka?

Tuto otázku jsme dali výše uvedenému souboru 220 starších lidí. Zde jsou výsledky:

- Osobnosti moudrých lidí z českých zemí (z domova)
Výsledky našeho šetření ukázaly, že výsledná tabulka téměř do detailu kopíruje to, co přinesla soutěž o největšího Čecha.
- Osobnosti moudrých lidí z širšího mimočeského prostředí
Dozvěděli jsme se, že za nejmoudřejšího člověka byl považován Sokrates, Platon, Ježíš, Ghandi, Leonardo da Vinci atp.

Podíváme-li se na výše uvedený výběr příkladně moudrých lidí, je nám jasné, že to, koho lidé považují za moudrého, závisí mimo jiné i na tom, ve které kultuře, ve které době, v kterém prostředí atp. dotazovaný žije.

Po přehledu výše uvedených výsledků je možno konstatovat dvojí:

Pojem moudrého člověka je **ovlivněn kulturou**, v níž své šetření provádíme.

Odpovědi mnoha lidí z určité kulturní oblasti na dotazy – na to, jakou mají představu o tom, kdo je moudrý – přece jen vzdor všemu ukazují **určitý náznak souhlasu** (konvergenci).

2.3 JAKÉ CHARAKTERISTIKY MÁ MOUDRÝ ČLOVĚK?

Druhá cesta k porozumění tomu, co je to moudrost, se netýká vytýpování určitých lidí, které považujeme za moudré, ale uvádění charakteris-